

УДК 346.3

DOI <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i5.2010>**А. Бондарчук,**

юрист

Товариства з обмеженою відповідальністю
«Адвокатська фірма «Лавринович і партнери»»

ПОРЯДОК ОРГАНІЗАЦІЇ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЮ ПРОДУКЦІЄЮ В УКРАЇНІ

Вступ. Торгівля сільськогосподарською продукцією на товарній біржі здійснюється у визначеному законодавством порядку та з дотриманням певної процедури. Особливості такої процедури визначаються кожною товарною або аграрною біржою у правилах біржової торгівлі. Варто зазначити, що з метою уніфікації відповідної процедури окремі питання організації та проведення біржової торгівлі мають визначатися законодавством України, зокрема це стосується визначення прав і обов'язків членів та інших учасників торгів, особливостей проведення торгівлі в електронній або голосовій формах тощо.

Однак натеper зазначені питання врегульовані неналежним чином, що зумовлює відсутність єдиних правил організації та проведення біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Незважаючи на те, що товарна й аграрна біржі є суб'єктами господарювання, які мають право самостійно визначати правила організації своєї господарської діяльності, однак неврегульованість деяких питань на законодавчому рівні призводить до недостатньої захищеності учасників біржових торгів, відсутності гарантій належного виконання біржових угод та інших негативних наслідків.

Мета статті – визначення особливостей організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією

в Україні та визначення напрямів удосконалення господарського законодавства в цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 650 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), особливості укладення договорів на біржах, аукціонах, конкурсах тощо встановлюються відповідними актами цивільного законодавства [1]. До таких особливостей насамперед необхідно віднести те, що укладення біржових угод може здійснюватися виключно членами товарної біржі. Проте Законом України «Про товарну біржу» не визначено порядок набуття статусу члена товарної біржі. Відповідний порядок встановлюється у правилах біржової торгівлі.

Крім того, обов'язковим учасником біржової торгівлі є брокер. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про товарну біржу», брокери є фізичними особами, зареєстрованими на біржі відповідно до її статуту, обов'язки яких полягають у виконанні доручень членів біржі, яких вони представляють, щодо здійснення біржових операцій шляхом підшукування контрактів і подання здійснюваних ними операцій для реєстрації на біржі. Кількість брокерів кожної товарної біржі визначається біржовим комітетом / радою біржі [2].

Водночас, як зазначають деякі науковці, статус брокера як учасника біржових торгів істотно обмежений, тому що брокер не може виступати

від власного імені й завжди діє від імені члена товарної біржі. Посередницькі функції брокера зведені тільки до виконання вказівок члена товарної біржі [3, с. 650].

Отже, статус члена біржі не означає безпосередньої участі останнього в біржових торгах, оскільки зазвичай укладення біржових угод коштом та в інтересах члена біржі здійснюють брокери. Як випливає з визначення брокера, наведеного у ст. 16 Закону України «Про товарну біржу», брокер виконує функції посередника виключно в інтересах та коштом члена біржі, але не інших клієнтів, які не є членами біржі. Означене свідчить про те, що сільськогосподарські товаровиробники (продавці), як і покупці, щоб отримати можливість брати участь у біржовій торгівлі, повинні набути статусу члена такої біржі, що не цілком узгоджується з метою діяльності біржі та створює певні перепони в доступності для деяких сільськогосподарських товаровиробників до біржової торгівлі.

Водночас із метою уточнення статусу продавців та покупців на товарній і аграрній біржі пропонуємо внести відповідні зміни до ст. 16 Закону України «Про товарну біржу», зазначити, що брокер виконує доручення членів біржі й інших учасників біржових торгів за умови укладення з ними договору у встановленій біржою формі.

Під час дослідження порядку організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією необхідно зазначити, що торги на біржі відбуваються протягом торгової сесії, яка визначається як період часу, який розпочинається від моменту відкриття біржових торгів та закінчується моментом їх закриття [4].

Водночас, як зазначається у спеціальній науковій літературі, основним методом біржових торгів в Україні є публічний торг, заснований на принципах подвійного аукціону. Зауважують, що характерною особли-

вістю даного методу є те, що оферта й акцепт виражаються за допомогою голосу і жестів учасниками біржової торгівлі, які безпосередньо присутні в торговому залі біржі. А сам принцип подвійного аукціону передбачає, що пропозиції покупців, що збільшуються, зустрічаються із пропозиціями продавців, що знижуються; у разі збігу цін пропозицій продавця і покупця відбувається операція, яка підлягає обов'язковій реєстрації товарною біржою [3, с. 651].

У Податковому кодексі України (далі – ПК України) аукціон (публічні торги) визначається як публічний спосіб продажу активів із метою отримання максимальної виручки від продажу активів у визначений час і в установленому місці [5].

Визначення поняття «аукціон» міститься також у Законі України «Про приватизацію державного і комунального майна» [6], відповідно до якого визначено такі види аукціонів: аукціон без умов (для участі та здобуття перемоги в якому не вимагається виконання додаткових умов) та аукціон з умовами (покупець приймає зобов'язання виконати додаткові умови, визначені продавцем); аукціон в електронній формі (електронний аукціон) – вид аукціону в режимі реального часу в Інтернеті; аукціон зі зниженням стартової ціни – спосіб продажу об'єкта, за яким продавець знижує стартову ціну об'єкта продажу; аукціон за методом покрокового зниження стартової ціни та подальшого подання цінкових пропозицій; аукціон за методом вивчення цінкових пропозицій.

На товарній та аграрній біржах зазвичай можуть проводитись аукціони в голосовій або електронній формах.

Зокрема, відповідно до Регламенту організації та проведення аукціонів із продажу необробленої деревини на Аграрній біржі, аукціон визначено як спосіб продажу лотів у голосовій або електронній формі, згідно з яким

покупцем визнається учасник аукціону, який запропонував найвищу ціну відповідно до умов, визначених цим Регламентом. Аукціон у голосовій формі (голосовий аукціон) – це спосіб продажу лотів у визначених організатором приміщеннях, відповідно до якого аукціон веде ліцитатор; аукціон в електронній формі (електронний аукціон) – це спосіб продажу лотів із використанням електронної торгової системи [7].

Отже, сутність аукціону полягає в тому, щоб шляхом публічного оголошення ціни пропозиції та попиту дійти до «рівноважної», тобто справедливої (ринкової) ціни, яка і вважатиметься ціною конкретної біржової угоди.

Зокрема, у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» ціна пропозиції визначається як ціна, офіційно заявлена продавцем (товаровиробник), яка зумовлює безвідкличну пропозицію продажу заявленого товару. У свою чергу, ціна попиту – ціна, офіційно заявлена покупцем, яка зумовлює безвідкличну пропозицію придбати заявлений товар на умовах споту, форварду або ф'ючерсу. У результаті формується ціна рівноваги (фіксінг) – ціна, яка встановлюється внаслідок досягнення рівноваги між ціною пропозиції та ціною попиту і зазначається в зареєстрованому біржовому договорі (контракт) [8].

О.Г. Михайленко щодо цього зауважує, що товари, які продаються за «справедливою ціною» (справедлива торгівля), – це товари, що продаються за цінами, які відображають «реальну» вартість товару на основі справедливих стандартів екологічного, соціально-трудового законодавства щодо сертифікованих чи несертифікованих товарів із країн, що розвиваються, з урахуванням екологічної і соціальної компоненти та формуванням більш високих доходів [9, с. 58].

Для того, щоб унаслідок урівноваження ціни попиту та ціни пропо-

зиції сформувалась справедлива ціна на продукцію, важливо щоб учасники біржової торгівлі або її організатори не допускали порушень у сфері економічної конкуренції.

Коли визначаємо спосіб формування справедливої ціни під час здійснення біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією, необхідно звернути увагу на одну важливу особливість, яка полягає в тому, що законодавством України ціни на деякі види сільськогосподарської продукції підлягають державному регулюванню.

Так, відповідно до Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» [8], об'єктами державного цінового регулювання є такі види сільськогосподарської продукції (товари): пшениця тверда; пшениця м'яка; зерно суміші пшениці та жита (меслин); кукурудза; ячмінь; жито озиме; жито ярове; горох; гречка; просо; овес; соя; насіння соняшнику; насіння ріпаку; насіння льону; шишки хмелю; цукор-пісок (буряковий); борошно пшеничне; борошно житнє; м'ясо та субпродукти забійних тварин та птиці; молоко сухе; масло вершкове; олія соняшникова. Відповідно до ринкової кон'юнктури Кабінет Міністрів України запроваджує державне цінове регулювання окремих об'єктів, визначених вище. Перелік таких об'єктів визначається за результатами моніторингу аграрного ринку та підлягає офіційному оприлюдненню не пізніше ніж за 30 календарних днів до початку маркетингового періоду.

Встановлено також, що для об'єктів державного цінового регулювання (види сільськогосподарської продукції та товари) встановлюється гранична торговельна надбавка (націнка) на рівні не вище 20% оптово-відпускної ціни виробника (митна вартість) до кінцевого споживача.

Водночас законодавством України не визначено, яким чином повинно узгоджуватися державне регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції та формування

справедливої ринкової ціни під час біржової торгівлі відповідними видами продукції. Вочевидь, вирішення цієї проблеми здійснюється шляхом надання державної аграрної інтервенції.

Державна аграрна інтервенція в Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» визначається як продаж або придбання сільськогосподарської продукції на організованому аграрному ринку з метою забезпечення цінової стабільності [8].

Порядок проведення аукціону на товарній біржі залежить від того, яким способом проводяться торги – за допомогою голосу або в електронній формі.

Так, наприклад, відповідно до Регламенту організації та проведення аукціонів із продажу необробленої деревини на Аграрній біржі, аукціон за допомогою голосу починається з оголошення ліцитатором про відкриття аукціону, із зазначенням його назви, найменування організатора та дати проведення. Встановлено, що кожний лот торгується окремо. Торг щодо наступного за списком лота починається лише після завершення торгу за попереднім лотом та фіксації відповідної угоди ліцитатором. Під час проведення аукціону вартість лота змінюється тільки відповідно до кроку аукціону (величина, на яку змінюється вартість лота під час проведення аукціону), який встановлюється організатором аукціону. Пропозиції покупців приймаються ліцитатором після оголошення інформації про лот, який торгується у відповідний час. Покупець повідомляє про свою готовність придбати лот підняттям своєї аукціонної картки учасника з номером, чим засвідчує прийняття запропонованої вартості лота [7]. З моменту оголошення ліцитатором переможця торгу за відповідним лотом вважається, що продавцем і покупцем досягнуто згоди щодо всіх істотних умов правочину, сторони

відповідають за подальше виконання даної угоди.

Варто зазначити, що голосова форма проведення аукціону є досить громіздкою з організаційно-технічного боку та потребує значних фінансових затрат. Перспективною формою організації та проведення публічних торгів є електронний аукціон.

Порядок проведення електронних торгів на Аграрній біржі визначається в окремому Регламенті електронних біржових торгів на Аграрній біржі, затвердженому наказом директора Аграрної біржі № 108-ОД від 17 жовтня 2012 р. [10].

Особливістю процедури електронних торгів є те, що аукціон проводиться за допомогою торгової системи – спеціального програмного забезпечення, що відповідає визначеним вимогам. Учасники торгів мають отримати доступ до такої системи шляхом проведення верифікації. Загальні принципи подання заявок та формування справедливої ціни на електронному аукціоні є такими ж, що і під час проведення аукціону в голосовій формі. Різниця полягає в тому, що всі основні дії (уведення заявок, фіксація угоди тощо) здійснюються в електронній торговій системі.

Крім того, необхідно звернути увагу на таку особливість проведення біржового аукціону в електронній формі, як залучення до правовідносин, що виникають у цій сфері, ще одного суб'єкта – постачальника послуг проміжного характеру в інформаційній сфері. Зазначений суб'єкт залучається в кожному разі укладення угоди в електронній формі.

Відповідно до Закону України «Про електронну комерцію», права та обов'язки постачальника послуг проміжного характеру в інформаційній сфері визначаються договором про надання таких послуг, Цивільним та Господарським кодексами України, положеннями цього Закону та законодавством про телекомунікації [11].

На постачальника послуг проміжного характеру в інформаційній сфері покладається відповідальність за технічний стан торгової системи, відсутність перебоїв у її роботі. Зазвичай виникнення технічних перебоїв та неполадок у роботі електронної торгової системи належить до форс-мажорних обставин, за наслідки яких біржа або її учасники не несуть відповідальність. Наприклад, таке положення прописане в Регламенті електронних біржових торгів на Аграрній біржі, де зазначено, що біржа не несе відповідальності за будь-які затримки або перебої з виконання своїх зобов'язань за цим Регламентом, що є наслідком таких обставин: технічних збоїв, що виникли внаслідок несправностей і відмов обладнання, збоїв і помилок програмного забезпечення, збоїв, несправностей і відказів систем зв'язку, енергопостачання, кондиціонування й інших систем життєзабезпечення з боку учасника торгів [10].

З метою участі в електронних торгах учасник зобов'язаний, якщо інше не передбачено біржою, забезпечити на відповідному рахунку біржі або Розрахунково-клірингового центру Аграрної біржі достатню кількість коштів для належного гарантійного забезпечення заявок та здійснення відповідних розрахунків за укладеними біржовими угодами. Біржа не приймає заявки, які не забезпечені належним чином, якщо таке забезпечення вимагається [10].

Така вимога висувається для того, щоб убезпечити покупців та продавців аукціону від недобросовісних учасників та гарантувати виконання заявки в розмірі оголошеної (зафіксованої) вартості на умовах і в порядку, встановлених біржовою угодою.

За результатами проведення аукціону на відповідній біржі здійснюється оформлення та виконання біржових угод. Конкретний порядок здійснення розрахунків за угодами та їх вико-

нання визначається правилами торгівлі на відповідній біржі або регламентами.

Висновки. Особливості процедури організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні такі: 1) укладення біржових угод може здійснюватися виключно членами товарної біржі, до яких, крім засновників, віднесені зацікавлені особи, які пройшли акредитацію, уклали з біржою відповідний договір та сплачують членські внески; 2) безпосереднє укладення біржових угод коштом та в інтересах члена біржі здійснюють брокери; 3) торги на біржі відбуваються протягом торгової сесії; 4) основним методом біржових торгів є публічний торг, заснований на принципах подвійного аукціону, сутність якого полягає в тому, щоб шляхом публічного оголошення ціни пропозиції та попиту дійти до «рівноважної», тобто справедливої (ринкової) ціни, яка й вважатиметься ціною конкретної біржової угоди; 5) обов'язковим учасником торгів на аграрній біржі є розрахунково-кліринговий центр; 6) за результатами проведення аукціону на відповідній біржі здійснюється оформлення та виконання біржових угод; конкретний порядок здійснення розрахунків за угодами та їх виконання визначаються правилами торгівлі на відповідній біржі або регламентами.

З метою вдосконалення процедури здійснення біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією пропонуємо: 1) для уточнення статусу продавців та покупців на товарній і аграрній біржі у ст. 16 Закону України «Про товарну біржу» зазначити, що брокер виконує доручення членів біржі й інших учасників біржових торгів за умови укладення з ними договору у встановленій біржою формі; 2) у Законі України «Про товарну біржу» врегулювати особливості укладення біржових угод в електронній формі.

У статті висвітлено окремі питання порядку організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні. Встановлено, що порядок здійснення біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією визначається зазвичай у правилах біржової торгівлі, її організація може відрізнятися на різних товарних і аграрних біржах. Автором обґрунтовано, що деякі вимоги до проведення біржової торгівлі мають встановлюватися законодавством та бути однаковими для всіх товарних бірж.

З'ясовано, що участь у біржовій торгівлі сільськогосподарською продукцією мають право брати лише члени біржі. Обґрунтовано, що безпосередню участь у біржових торгах та укладення біржових угод коштом та в інтересах члена біржі здійснюють брокери.

Досліджено сутність та види аукціону як основної форми проведення біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією. Визначено порядок і умови формування рівноважної (ринкової) ціни на сільськогосподарську продукцію під час проведення біржових торгів, яка вважається ціною конкретної біржової угоди. З'ясовано, що таке формування відбувається шляхом урівноваження публічно оголошеної ціни пропозиції та попиту. Встановлено, що формування справедливої ринкової ціни на сільськогосподарську продукцію під час її торгівлі на біржі можливе за умови відсутності порушень законодавства про захист економічної конкуренції, біржового законодавства з боку організатора й учасників торгів.

Автором визначено спосіб узгодження державного регулювання цін на окремі види сільськогосподарської продукції та формування справедливої ринкової ціни під час біржової торгівлі відповідними видами продукції. З'ясовано,

що основним способом вирішення цієї проблеми є надання державної аграрної інтервенції.

На підставі проведеного науково-правового аналізу розроблено окремі пропозиції щодо вдосконалення господарського законодавства у сфері регулювання порядку організації біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні.

Ключові слова: сільськогосподарська продукція, товарна біржа, аграрна біржа, біржова торгівля, аукціон.

Bondarchuk A. The procedure for organization of exchange trade agricultural products in Ukraine

The article covers some issues of the organization of exchange trade in agricultural products in Ukraine. It is established that the order of exchange trade in agricultural products is determined, as a rule, in the rules of exchange trade and its organization may differ on different commodity and agricultural exchanges. The author substantiates that some requirements for exchange trading should be established by law and be the same for all commodity exchanges.

It was found that only members of the exchange have the right to participate in the exchange trade in agricultural products. It is substantiated that brokers carry out direct participation in exchange trading and concluding exchange agreements at the expense and in the interests of the exchange member.

The essence and types of auction as the main form of exchange trade in agricultural products are studied. The order and conditions of formation of the equilibrium (market) price for agricultural products during the exchange trading are determined, which is considered the price of a particular exchange transaction. It was found that this formation occurs by balancing the publicly announced price of supply and demand. It is

established that the formation of a fair market price for agricultural products during its trading on the stock exchange is possible in the absence of violations of legislation on protection of economic competition, stock exchange legislation by the organizer and bidders.

The author defines the method of coordination of state regulation of prices for certain types of agricultural products and the formation of a fair market price during exchange trade in the relevant types of products. It was found that the main way to solve this problem is to provide state agrarian intervention.

Based on the conducted scientific and legal analysis, some proposals have been developed to improve economic legislation in the field of regulating the organization of exchange trade in agricultural products in Ukraine.

Key words: agricultural products, commodity exchange, agrarian exchange, exchange trade, auction.

Література

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

2. Про товарну біржу : Закон України від 10 грудня 1991 р. № 1956-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1956-12>.

3. Моїсєєв Ю.О. Біржові торги як конкурентний спосіб укладання біржових угод на товарній біржі. Форум права. 2010. № 4. С. 648–653.

4. Правила біржової торгівлі на Аграрній біржі, затверджені наказом Аграрного фонду від 15 жовтня 2012 р. № 137 (із змінами, внесеними згідно з наказом Аграрного фонду від 18 грудня 2012 р. № 166). URL: <https://agrex.gov.ua/pravyula-birzhovoyi-torhivli/>.

5. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>.

6. Про приватизацію державного і комунального майна : Закон України від 18 січня 2018 р. № 2269-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2269-19#Text>.

7. Регламент організації та проведення аукціонів з продажу необробленої деревини на Аграрній біржі : наказ Аграрної біржі № 04-ОД від 22 лютого 2017 р., у редакції наказу № 17-ОД від 24 квітня 2017 р. URL: <https://agrex.gov.ua/regulation/>.

8. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24 червня 2004 р. № 1877-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>.

9. Михайленко О.Г. Міжнародна торгівля сільськогосподарськими товарами в досягненні цілей сталого розвитку : дис. ... канд. економ. наук: 08.00.02. Дніпро, 2018. 293 с.

10. Регламент електронних біржових торгів на Аграрній біржі : наказ директора Аграрної біржі № 108-ОД від 17 жовтня 2012 р. URL: <https://agrex.gov.ua/rehlament-elektronnykh-torhiv/>.

11. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вересня 2015 р. № 675-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19>.

